

Sosiaali- ja terveysministeriölle, viitteenne: VN/2369/2021

Asia:

Lausunto translainsäädännön seuranta- ja arviointiryhmän työn aloittamisen tueksi

Sateenkaariperheet ry:n lausunto keskittyy vanhemmuusmerkintöihin, perheellistymismahdollisuuksiin ja seksuaali- ja lisääntymisterveydellisiin oikeuksiin liittyviin kysymyksiin. Näkökantojen tueksi olemme keränneet vuoden 2019 lopulla kohderyhmän näkemyksiä kyselyllä, johon vastasi lokakuun aikana 115 sukupuolivähemmistöihin kuuluvaa vanhempaa ja vanhemmuutta suunnittelevaa.

Sateenkaariperheet ry:n näkemyksen mukaan *Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi* -raportissa esitelty suppea sääntelymalli on täysin riittämätön.

Laajemman sääntelymallin vaihtoehtoista vain ilmoitusmenettelyyn perustuva esitys on hyväksyttävissä. Hakemusmenettely ja harkinta-aika eivät täytä itsemäärätelyoikeuteen perustuvaa lähestymistapaa, ja ovat täysin tarpeettomia.

Myös laajempi malli on puutteellinen, koska sukupuolen vahvistaminen mahdollistettaisiin vain täysi-ikäisille. Lapsiasiavaltuutettu, Väestöliitto, Sateenkaariperheet, Lastensuojelun Keskusliitto ja Mannerheimin lastensuojeluliitto ovat todenneet yhteisessä, vuonna 2019 julkaistussa kirjoituksessaan, että oikeudellisen sukupuolen vahvistamiseen liittyvän lainsäädännön tulee turvata lapsen oikeuksia ja tukea lapsen terveen identiteetin kasvua.

Katsomme, että intersukupuolisten lasten fyysisen koskemattomuuden, itsemääräämisoikeuden ja *lisääntymisterveydellisten oikeuksien* varmistamiseksi on välttämätöntä, että lapsen sukupuoliin liittyviä muokkaavia lääketieteellisiä toimenpiteitä, jotka eivät ole lapsen terveyden kannalta välttämättömiä ja jotka tehdään ilman tietoon perustuvaa suostumusta, **kielletään lailla**.

Valmistelumenettelyn suhteen olisi toivottavaa, että seuranta- ja arviointiryhmän käsittelyyn tuotaisiin luonnoksia valmistelun eri vaiheista. Ennen kaikkea olisi tärkeää, että perusratkaisuja ei lyödä loppuun ennen kuin ne on käsitelty seuranta- ja arviointiryhmässä. Vastaavasti kriittinen vaihe on viimeiset viilaukset, koska pienillä yksityiskohdilla voi olla merkittäviä vaikutuksia.

Sisältökysymyksissä keskitymme vanhemmuusmerkintöihin, perheellistymismahdollisuuksiin ja seksuaali- ja lisääntymisterveydellisiin oikeuksiin.

Seksuaali- ja lisääntymisterveydelliset oikeudet

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden mahdollisuuksia lapsiperheellistyä ei pidä estää ja/tai hankaloittaa pakotetuilla sterilisaatioilla, tarpeettomilla normalisoivilla leikkauksilla, lainsäädännöllä ja palvelujärjestelmän käytännöllä. Sen sijaan sukupuolivähemmistöille on annettava riittävää ja kattavaa hedelmällisyysneuvontaa. Tällä hetkellä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien seksuaali- ja lisääntymisterveydellisiä oikeuksia loukataan julmilla ja ihmisarvoa alentavilla tavoilla. Ainakin seuraavista asioista on säädettävä osana uudistusta:

- *Nykyisen lain hedelmättömyysvaatimus on poistettava välittömästi*

Vaatus on sisältänyt äärimmäisen syrjivän ajatuksen siitä, että sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt ovat kykenemättömiä vanhemmuuteen. Heidän vanhemmuutensa on nähty niin vaarallisena, että heidät on lainsäätäjän mielestä täytynyt steriloida, jotta he eivät voisi toimia vanhempina. On vaikea kuvitella hävyttömämpää tapaa kyseenalaistaa ihmisryhmän ihmisyyttä. Tästä syystä ei riitä, että lainsäätaja luopuu hedelmättömyysvaatimuksesta. Aiheutettua haittaa tulee aktiivisesti korjata tukemalla kaikin tavoin sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lapsiperheellistymisen mahdollisuuksia ja tekemällä työtä asenteiden muuttamiseksi suhteessa sukupuolivähemmistöjen vanhemmuuteen.

- *Lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet, jotka eivät ole lapsen terveyden kannalta välttämättömiä ja jotka tehdään ilman tietoon perustuvaa suostumusta, kiellettävä lailla*

Intersukupuolisten lasten fyysisen koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuksien kunnioittaminen edellyttää myös hedelmällisyyden suojaamista. Näiden tavoitteiden varmistamiseksi on välttämätöntä, että lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet, jotka eivät ole lapsen terveyden kannalta välttämättömiä ja jotka tehdään ilman tietoon perustuvaa suostumusta, kielletään lailla.

- *Hedelmällisyyteen liittyvää neuvontaa on tarjottava kaikille sukupuolivähemmistöihin kuuluville henkilöille.*

Tekemämme kyselyn mukaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvien saama hedelmällisyyteen, hedelmällisyyden menettämiseen ja säilyttämiseen ja sukuolujen tallettamiseen liittyvä neuvonta on kehittynyt aiempaa paremmaksi sukupuolen korjaushoitujen aikana, mutta ei selvästikään ole vielä johdonmukaista ja itsestään selvää. Kun viime vuosikymmenellä hoidoissa käyneistä vain 30 prosentille oli puhuttu ylipäättään mitään hedelmällisyyteen liittyvistä asioista, tämän vuosikymmenen loppupuoliskolla hoidoissa käyneistä jo 60 prosentin kanssa oli keskusteltu aiheesta edes vähän.

Usea sukupuolen korjaushoidoissa käynyt pelkasi nostaa lapsiperheellistymismahdollisuuksia tai lapsitoiveitaan esille, jottei asia olisi vaikuttanut hoitojen saamiseen. Tästä syystä hoitohenkilökunnalla on keskeinen velvollisuus ottaa asia aktiivisesti keskusteluun hoidettavien kanssa. Erityisesti nuoria henkilöitä, joiden elämässä lapsiperheellistyminen ei vielä ole ajankohtaista, on rohkaistava pohtimaan lapsiperheellistymisen mahdollisuuksia myöhemmässä elämässä.

Hedelmällisyyteen liittyvät kysymykset on huomioitava myös intersukupuolisten ihmisten hoidoissa. Intersukupuolisten ihmisten hoidosta on kirjattava moniammatillinen hoitokäytäntö, jossa tulee huomioida myös eettiset ja ihmisoikeudelliset näkökulmat, mukaan lukien seksuaali- ja lisääntymisterveys.

Ensinnäkin erilaisten sukupuolipiirteitä muokkaavien toimenpiteiden vaikutuksista hedelmällisyyteen on annettava asianmukaista tietoa, jotta ihminen voi tehdä niistä oman tietoon perustuvan suostumuksensa. Toisaalta hedelmällisyyteen liittyvässä neuvonnassa on huomioitava intersukupuolisuuteen liitettävien kehollisten variaatioiden erot sekä ihmisten yksilöllinen tilanne.

Mikäli henkilön keholliseen variaatioon kuuluu hedelmättömyys, on tästä kerrottava sensitiivisesti ja lapsen ja/tai nuoren ikä ja kehittyvät valmiudet huomioiden. Näissä tilanteissa on puhuttava avoimesti ja neutraalisti erilaisista lisääntymiseen liittyvistä vaihtoehdoista (mukaan lukien se, ettei päättä hankkia omia lapsia) sekä annettava kattavasti tietoa erilaisista lapsiperheellistymisen

muodoista. Se, miten ja millaisena asiana lääkärit ja vanhemmat kertovat intersukupuolisuudesta lapselle, vaikuttaa merkittävästi siihen suhtautuuko lapsi asiaan positiivisesti vai negatiivisesti ja miten asia vaikuttaa hänen minäkuvansa kehittymiseen. Asianmukaisella neuvonnalla vältetään myös väärien mielikuvien ja käsitysten luominen. Pahimmillaan virheellinen ja stereotyyppinen neuvonta johtaa siihen, että ihminen luulee kehollisen variaationsa aiheuttavan hedelmättömyyden, vaikka tämä ei pidä paikkaansa.

- *Hedelmöityshoitolaista on mahdollistettava myös miehen hoitaminen*

Hedelmöityshoitolaista pykälät 1, 2, 13 ja 16.2 täytyy muotoilla uudelleen niin, että hedelmöityshoitoja voidaan antaa henkilölle sukupuolesta riippumatta. Tällä hetkellä hoitoja voidaan antaa vain oikeudelliselta sukupuoleltaan naiselle. Tämä rajoitus puuttuu perusteettomalla ja yksityisen suojaa erityisen loukkaavalla tavalla ihmisen lisääntymisoikeuksiin.

- *Kaikille sukupuolivähemmistöihin kuuluville on tarjottava mahdollisuutta tallettaa sukusolujaan osana sairausvakuutuksen alaista hoitoa*

Tekemämme kyselyn mukaan yhä useammalle on kerrottu mahdollisuudesta tallettaa sukusolujaan ennen sukupuolen korjaushoitoja. Edelleenkään mahdollisuudesta ei ole kerrottu kaikille. Viime vuosikymmenellä hoidoissa olleista vain alle 10 prosentille oli kerrottu mahdollisuudesta. Tämän vuosikymmenen alkupuoliskolla hoidoissa olleista 20 prosentille kerrottiin, mutta vuosikymmenen jälkipuoliskolla hoidoissa olleista jo melkein 60 prosentille oli kerrottu hoidoista. Mahdollisuudesta on kerrottu transnaisille (lähes 80 %) huomattavasti useammin kuin transmiehille (reilu 50 %). Tämä on tietysti yhteydessä siihen, että tietojemme mukaan Helsingissä ei ole tarjottu lainkaan mahdollisuutta tallettaa munasoluja, Tampereellakin vasta muutamille.

Kyselyyn vastanneista 60 % haluaisi varmasti tai mahdollisesti tallettaa sukusolujaan. Sen sijaan vain 6 % vastanneista ilmoitti, että heidän solujaan on talletettu. Niistä, jotka eivät olleet tallettaneet solujaan, 43 % kertoi, että syynä oli oma päätös olla tallettamatta. 40 % sanoi syyksi sen, että hänelle ei oltu kerrottu mahdollisuudesta. Muiksi syiksi mainittiin liian kallis hinta, dysforiaan liittyvät tunteet, kivuliaisuus / toimenpiteen vaatimat hoidot.

- *Sijaissyntyisyys on säädeltävä Suomessa niin, että se on myös sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ulottuvilla*

Sijaissyntyisyys voi olla monille sukupuolivähemmistöön kuuluville (tai trans-, muun- ja intersukupuolisille ihmisille) yksi tie vanhemmuuteen. Hallitusohjelman mukaan sijaissyntyisyyttä koskevaa säätelyä selvitetään. Säätelyllä mahdollistettavien järjestelyjen tulee olla yhdenvertaisesti kaikkien saatavilla. Sateenkaariperheet ry:n ja yhteistyökumppaneiden laatiman laajan taustamuistion mukaan sijaissyntyisyykselle voidaan luoda eettisesti kestävä ja turvalliset rakenteet kotimaassa uudistamalla lainsäädäntöä ja luomalla hyvät käytänteet:

<https://sateenkaariperheet.fi/wp-content/uploads/2021/02/Sijaissyntyisyyden-ja-erityisten-tarvojen-taustamuistio.pdf>

- Äitiysavustuslaki on korjattava sukupuolineutraaliksi

Hallituksen tuore esitys perhevapaa-uudistukseksi (HE 129/2021) poistaisi turhan sukupuolittamisen suuresta osasta perhe-etuuksia, mutta ainakin äitiysavustuksia koskeva laki jää edelleen sukupuolitetuksi, ja se tulee korjata sukupuolen vahvistamista koskevan lain yhteydessä.

Vanhemmuusmerkinnät väestötietojärjestelmässä

Nähdäksemme lapsen etu vaatii, että...

- lapsen suhde kaikkiin tosiasiallisiin vanhempiin vahvistetaan oikeudellisesti = lapsen oikeus esimerkiksi yhteydenpitoon ja elatukseen
- lapsen suhde vanhempiinsa merkitään väestötietojärjestelmään tavalla, joka ei paljasta arkaluontoista tietoa ja altista lasta syrjinnälle = merkitään vanhemmuutena

Joidenkin lasten vanhempi/vanhemmat kuuluvat sukupuolivähemmistöön. Nykyisin lapsen synnyttänyt mies kirjataan äidiksi ja nainen, jonka siittiöistä lapsi on saanut alkunsa, kirjataan isäksi. Laki ei myöskään mahdollista ennen sukupuolen korjaamista syntyneen lapsen vanhemmuusmerkinnän korjaamista vanhemman sukupuolen vahvistamisen yhteydessä.

Kun lapsen vanhemman sukupuolimerkintä (esim. nainen) ja vanhemmuusmerkintä (esim. isä) ovat ristiriidassa väestötietojärjestelmässä, se paljastaa lapsen vanhemman transtaustan aina viranomaisten ja palveluiden (esim. päivähoido) kanssa asioitaessa, ja altistaa lapsen merkittäväällä tavalla syrjinnälle. Ristiriitaiset vanhemmuusmerkinnät voivat olla myös vapaan liikkuvuuden esteenä perheen siirtyessä maasta toiseen. Vanhemmuusmerkintöjen tekeminen sukupuolitettuina ei mahdollista muunsukupuolisten vanhempien identiteetin kunnioittamista.

Paras ratkaisuvaihtoehto

- *RATKAISUMALLI A: Vanhemmuus merkitään väestötietojärjestelmään kaikkien osalta vanhemmuutena, ei isyytenä/äitiytenä*

Kaikki yllä mainitut haasteet ratkeavat, jos vanhemmuuslakia muutetaan niin, että vanhemmuusmerkintä väestötietojärjestelmään tehdään kaikkien vanhempien osalta vanhemmuutena. Merkinnän tekeminen sukupuolitetusti isyytenä/äitiytenä on juridisesti tarpeetonta, koska väestötietojärjestelmä sisältää joka tapauksessa tiedon vanhemman sukupuolesta. Vanhemmuuden merkitseminen väestötietojärjestelmään vanhemmuutena ei tarkoita isyyden ja äitiyden kategorioista luopumista arjen tilanteissa. Tällä tavalla tehdyt merkinnät eivät sisältäisi arkaluonteista tietoa vanhemman transtaustasta eivätkä altistaisi lasta eikä vanhempaa tarpeettomasti syrjinnälle. Merkintätapa kunnioittaisi myös muunsukupuolisten ihmisten identiteettiä.

Hallituksen tuoreessa esityksessä vanhemmuuslaiksi (HE132/2021) ei esitetä vanhemmuusmerkintöjen tekemistä sukupuolittamatta vanhemmuutena, vaan jatketaan vanhemmuuden kirjaamista sukupuolitetusti isyytenä ja äitiytenä. Esityksen perusteluissa kuitenkin todetaan, että jos sukupuolitetuista vanhemmuusnimikkeistä luovuttaisiin, muuhun lainsäädäntöön tarvittaisiin lähinnä tekniluoonteisia muutoksia. Oikeudellisesti turhalle vanhemmuusnimikkeiden sukupuolittamisen jatkamiselle ei ole hallituksen esityksessä esitetty MITÄÄN, edes horjuvia perusteita.

Hallituksen esitys vanhemmuuslaiksi kyllä lisäisi vanhemmuuslainsäädännön säädöstekstien ja perusteluiden sukupuolineutraalia kielenkäyttöä merkittävästi. Sukupuolineutraalin kielenkäytön lisääminen kaikessa lainsäädännössä on kannatettavaa, ja lisää vanhemmuuslainkin tapauksessa lainsäädännön selkeyttä ja yksiselitteisyyttä. Hallituksen esittämällä vanhemmuuslailla ei kuitenkaan olisi mitään tosiasiallisia yhdenvertaisuusvaikutuksia sukupuolivähemmistöihin kuuluville vanhemmille, koska esityksen mukaan vanhemmuusnimikkeiden sukupuolittamisessa nimenomaisesti pysyttäisiin. Kaikki sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vanhempien ja heidän lastensa identifioitujen oikeusturvan puutteet liittyvät nimenomaan sukupuolitettuihin vanhemmuusnimikkeisiin.

Jos kuvattuja haasteita yritetään ratkaista millään muulla tavalla, kuin tekemällä vanhemmuusmerkinnät ilman sukupuolittamista, voidaan päätyä ainoastaan vaillinaisiin ratkaisuihin, jotka eivät kunnioita itsemäärittelyoikeutta eivätkä muunsukupuolisten identiteettiä.

Huonot ratkaisuvaihtoehdot

Jos vanhemmuusmerkintää ei tehdä sukupuolineutraalisti vanhemmuutena, tulee ristiriitaisten merkintöjen vaikutuksia lapsiin minimoida esimerkiksi

- *RATKAISUMALLI B: mahdollistetaan vanhemmuusmerkinnän valitseminen (isä/äiti) vanhemman omalla päätöksellä*

Tämän vaihtoehdon vahvuus, on että se palvelee itsemäärittelyoikeutta. Kuitenkin sukupuolituksen (äiti/isä) säilyttäminen tekee muunsukupuolisten huomioimisen mahdottomaksi.

- *RATKAISUMALLI C: vahvistetaan syntyvän lapsen vanhemmuus isyytenä tai äitiytenä vanhemman sen hetkisen oikeudellisen sukupuolen mukaisesti*

Tällainen malli on käytössä esimerkiksi Ruotsissa. Malli on kuitenkin erittäin ongelmallinen, koska se sisältää vanhemmuuden dikotomisen sukupuolittamisen, eikä se mahdollista edes itsemäärittelyä dikotomian sisällä. Muunsukupuolisten vanhemmuuden tunnistaminen jää tämänkin mallin ulkopuolelle. Tämäkin malli on kuitenkin huomattavasti parempi kuin nykymalli, joka sukupuolittaa vanhemman lähes poikkeuksetta väärin. Jos lapsen synnyttänyt oikeudellinen mies kirjataan isänä, ja jos oikeudellinen nainen, jonka siittiöistä lapsi on saanut alkunsa, kirjataan lapsen äidiksi, väestötietojärjestelmän vanhemmuus- ja sukupuolimerkinnät ovat edes samalla tavalla sukupuolitetut, vaikkakin ne edelleen sukupuolittavat osan vanhemmista väärin.

Aiemmin syntyneen lapsen vanhemmuusmerkinnän korjaaminen

- *Jos vanhemmuusmerkintää ei tehdä sukupuolineutraalisti vanhemmuutena, aiemmin syntyneen lapsen merkintä tulee voida aina korjata sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen yhteydessä*

Vanhemmuuden merkitseminen vanhemmuutena poistaisi tarpeen korjata vanhemmuusmerkintä vanhemman korjatessa sukupuoltaan. Mutta niin kauan kuin väkisin pysyttäytyään vanhemmuusmerkintöjen sukupuolituksessa, pitää myös ennen vanhemman oikeudellisen sukupuolen vahvistamista syntyneen lapsen vanhemmuusmerkintä pystyä korjaamaan, jotta voidaan suojata lasta arkaluonteisten tietojen paljastumiselta aina viranomaisten ja palveluiden kanssa asioitaessa.

Ruotsissa vanhemmuusmerkinnän sukupuolitus korjataan aina automaattisesti vanhemman sukupuolen vahvistamisen yhteydessä. Esimerkiksi äiti-merkintä korjataan isä-merkinnäksi kun vanhemman oikeudelliseksi sukupuoleksi vahvistetaan mies. Ongelmalliseksi mallin tekee tarpeeton sukupuolitus ja muunsukupuolisten huomioimattomuus. Itsemäärittelyoikeudenkin näkökulmasta ratkaisu on huono. Kyselyymme (N=115) vastanneista vanhemmista 6% toivoo, että voisivat säilyttää alkuperäisen vanhemmuusmerkintänsä, vaikka korjaavat oikeudellista sukupuoltaan. Valtaenemmistö (94%) kyselyymme vastanneista pitää kuitenkin tätä mallia (kaikkine puutteineenkin) parempana kuin nykyjärjestelmää, jossa vanhemmuusmerkintöjä ei koskaan korjata.

Kuitenkin yllä olevaa, Ruotsissakin käytössä olevaa mallia parempana pidettiin sitä, että vanhempi saisi valita, oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen yhteydessä, korjataanko vanhemmuusmerkintäkin vai ei. Jopa 98% kyselyymme vastaajista piti tällaista itsemäärittelyoikeutta kunnioittavaa ratkaisua parempana kuin Ruotsin mallia. Kuitenkin tämäkin malli on merkittävästi huonompi kuin vanhemmuuden vahvistaminen vanhemmuutena, jolloin

olemassa olevien lasten vanhemmuusmerkintöjä ei olisi lainkaan tarvetta korjata. Vanhemmuuden vahvistaminen vanhemmuutena on lisäksi ainoa ratkaisumalli, joka huomioi muunsukupuoliset vanhemmat.

Kansainvälinen kehitys:

- EU-maista Ruotsi, Belgia, Malta ja Slovenia ovat ratkaisseet sukupuolivähemmistöjen vanhemmuusmerkintöihin liittyviä haasteita, toisistaan poikkeavilla tavoilla
- EN:n parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselma (2239/2018) vaatii, että trans- inter- ja muunsukupuolisten vanhemmuus merkitään oikein sukupuolitettuna:
<https://bit.ly/2POJWTe>

Lisätietoja antaa:

- Juha Jämsä, toiminnanjohtaja, Sateenkaariperheet ry, juha.jamsa@sateenkaariperheet.fi,
044 997 1956

Sateenkaariperheet ry on vuonna 1997 perustettu lastensuojelu- ja perhejärjestö. Se toimii Suomen sateenkaariperheiden lasten ja vanhempien sekä perhettä suunnittelevien ja vanhemmuudesta kiinnostuneiden ihmisten kontaktifoorumina, vertaistuen tarjoajana, oikeuksien puolustajana, tiedonvälittäjänä ja edunvalvojana sekä perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten kouluttajana.

Sateenkaariperheet ry haluaa kiinnittää huomiota siihen, että erilaisten perheiden näkökulma tulee lähtökohtaisesti aina huomioida lainsäädäntötyössä, jotta uudistettavat käytännöt huomioivat kaikki lapset ja perheet. Perheiden monimuotoisuutta edustaa yksittäisten perhejärjestöjen lisäksi Monimuotoiset perheet -verkosto, jonka asiantuntemus on lainsäätäjän käytettävissä. www.monimuotoisetperheet.fi

